

LÆGDSRULLER

*»En slægtshistoriker vil stå sig selv i lyset,
om han ikke fæster tilstrækkelig opmærksomhed
ved lægdsrullerne. « (Holger Heltoft: Fortid og Nutid Bd. XI, 1935)*

Sølægdsrullerne - en ret ukendt kilde til landbefolkningens historie i første halvdel af 1800-tallet.

af Jens V. Olsen

*(En let revideret udgave af artiklen i Årsskrift 2004 for Roskildeegnens
Slægtsforskerforening)*

Den første periode - kun én slags lægdsruller.

Efter ophævelsen af stavnsbåndet i 1788 blev der indført et centralt lægdsvesen, der skulle registrere den mandlige befolkning med henblik på udskrivning til militæret.

Inden da var det godsejerens pligt at udskrive unge mænd til militærtjeneste blandt hans fæstebønder, der blev registreret i de såkaldte reserveruller. De ruller, der er bevaret, findes i godsarkiverne.

Nu blev landet inddelt amtsvis i en række lægder, der normalt omfattede et sogn. Inden for hvert amt blev lægderne nummereret fortløbende. Det var dog ikke hele den mandlige befolkning, der skulle være soldater, kun sønner af bondestanden. Børn af adelige, af gejstlige eller verslige embedsmænd samt børn af degne og skoleholdere blev fritaget ligesom købstædernes befolkning.

Omkring 1789 indrettedes de første lægdsruller, idet alle mænd under ca. 45 år blev skrevet i rullen. Hvert lægd fik sin protokol hvori mændene og drengene fik tildelt hvert sit løbenummer. Man registrerede de enkelte med deres faders navn, deres fødested, alder og for de voksne deres højde samt nuværende bopæl og endelig oplysninger om session, om de havde været soldater samt om de var gifte gårdejere eller -fæstere. De sidstnævnte blev fritaget for soldatertjeneste og slettet af lægdsrullen, da de var nødvendige for gårdens drift og familiens opretholdelse. Hvor faderen var ukendt noteredes i stedet moderens navn.

Den første periode blev der skrevet nye lægdsruller hver andet eller tredje år, idet man holdt styr på hvem, der i perioden flyttede fra et lægd og til et andet. I den nye lægdsrulle blev alle igen opført med hver sit løbenummer startende med nummer 1

idet man samtidig noterede det gamle løbenummer fra den forrige lægdsrulle, så man kan genfinde enhver. Ved siden af disse hovedruller blev der hvert år ført tilgangslistes. De år, hvor der var hovedruller, indførtes tilgangen i dem efter de ordinære indførsler.

Tilgang, enten i form af tilflytning eller nyfødte drenge, blev noteret med et nummer, der fortsatte rækken fra hovedrullen, men yderligere forsynet med et bogstav, der skiftede fra år til år. Flytning blev noteret i den nyeste hovedrulle eller evt. tillægssrulle, hvor han er registreret, ved en overstregning og en angivelse af nummeret på det lægd, hvortil han var flyttet samt det bogstav og løbenummer han havde fået tildelt i tilgangslisten. Hvis han var flyttet til et andet amt blev det også angivet. I tilgangslisten for det sogn, hvortil han var flyttet, angives fra hvilket lægd og evt. amt han var kommet sammen med hans løbenummer.

Dette system gør det meget nemt at følge de unge mænds flytning, både frem og tilbage i tiden. Lægdsrullerne er en af de meget få kilder, der peger fremad i tiden.

Indtil 1849 blev drenge indført fra deres første leveår. Efter 1849 blev de først indført som 15-årige og lægdsrullerne blev kun renskrevet ca. hvert sjette år, hvilket gør dem vanskeligere at anvende. Fra 1869 blev drengene indført det år, hvor de fyldte 17 år. I 1870 blev lægdsvæsenet ændret og der kom helt nye lægdsnumre.

Sølæggerne indføres - flere detaljer kommer med

Allerede ved forordningen af 1/2 1770 blev det bestemt, at købstadsfolk og deres børn, som ernærede sig af søen samt de, der boede nær havet, skulle anses som søfolk og indrulleres. De kaldtes sølimitter, hvilket også brugtes som betegnelse for de områder nær havet, som blev udlagt dertil.

Indrulleringen skete dog i de ordinære lægdsruller indtil det ved en forordning af 8/1 1802 bestemtes, at sølimitområderne blev udvidet og at man lavede en særlig registrering i de såkaldte sølægdsruller.

Sølæggerne omfattede ligesom landlægderne som regel et sogn. De nummereredes amtsvis med de samme lægdsnumre, som brugtes ved landlægderne. Alle sogne, der grænser op mod havet, bælte og de større fjorde, fik den befolkning, der boede i sølimitområderne, overført fra landlægde og til sølægde. Øer som f.eks. Fanø og Fur blev helt omregistreret til sølægde.

Et lægd omfattede som regel et sogn; men for Fanø kan det nævnes, at på grund af det store indbyggertal, er Nordby sogn omfattet af ikke mindre end fire lægde, nemlig lægde 102 til 105 i Ribe amt. Det samme kan ses i de større købstæder.

En særlig detalje ved sølægdsrullerne er, at de blev opdelt i tre kategorier,

nemlig ungdomsruller omfattende drenge fra fødselen og til ca 15 år, hovedruller omfattende alle de, der kunne indkaldes og endelig ekstraruller, der omfattede de, der var fritaget enten på grund af, at de var forsørgelsespligtige gårdmænd, eller havde mindre skavanker, der gjorde dem utjenstedygtige som ordinære marinesoldater samt alle de ældre over 50 år, der stadig drev deres erhverv, f. eks. som fiskere. Først når de som gamle helt fraskrev sig søen, blev de slettet.

Ungdomsrullerne ligner meget landlægdsrullerne i indretning. Inden for hvert lægd registreres såvel gammelt løbenummer, hvis de allerede er indskrevet tidligere, som nyt løbenummer, evt. med bogstav for tilgang. Drengens faders navn (moderens hvis faderen er ukendt), fødested, alder og opholdsted. Hertil kommer en ny kolonne "Faderen findes i Rullen og beboer Stedet No.". Her identificeres faderen entydigt, enten med hans nummer i lægdsrullen, eller som noget nyt med et nummer på stedet, hvor familien bor. Mere om det senere. Til sidst er der anmærkninger, hvor det bemærkes når de unge mødte på session og fik udstedt et såkaldt søpatent og blev taget i ed og blev overført til hovedrullen.

I hovedrullen finder man udover de ovennævnte oplysninger også kolonner, hvori det registreres hvorvidt den unge mand er usøvant, eller søvant, halvbefaren eller helbefaren afhængig af, om han overhovedet ikke har været på søen, om han har arbejdet som fisker, eller om han har været til søs med større skibe. Søpatentet er klassificeret tilsvarende, og hvis en ung mand opklassificeres, så får han et nyt patent. Det angives også, hvis han er familieforsørger, hvilket sted han beboer og eventuelt også stedets hartkorn. Hvis en indkaldt er på togt, så er skibets navn og eventuelt kaptajnens navn nævnt.

Søbeboerrullerne - en særlig registrering

Her er tale om en særlig række protokoller, hvor man holder styr på alle "Søe-Limit Stedernes Tal No.". Amtsvis og lægd for lægd med samme nummerering som i lægdsrullerne, findes lister med de enkelte steder opført med et stednummer, byens eller stedets navn, beboerens navn, alder og hans registrering i sølægdsrullen. Det er vigtigt at huske, at hvis beboeren bor til leje eller har fæstet stedet, så er det ham og ikke ejeren, der registreres i modsætning til andre ejendomsregistreringer.

Søbeboerrullen føres løbende ajour med forandringer, når den gamle beboer dør eller går på aftægt, hvem der kommer ind som den nye beboer. Ligeledes registreres flytninger og hvis, der på en ejendom bor indsidderfamilier, er deres overhoved også nævnt. Det er såvidt jeg ved, den eneste kilde, hvor man med sikkerhed kan knytte en indsidderfamilie til et bestemt sted.

Hvis der sker udstykning, så registreres de enkelte parceller med deres beboere

under den oprindelige ejendom. Senere kan de blive registreret som selvstændige steder med eget nummer.

Søbeboerrullerne findes i to udgaver. Den første omfatter perioden fra ca 1806 og til ca 1825. Den sidste fra ca. 1825 og til ophævelsen af de særlige regler for sølægdsvæsenet omkring 1860. Det er de samme stednumre, der benyttes i begge protokoller.

Disse temmeligt ukendte ejendomsregistre har især stor betydning, da de omfatter en stor del af perioden 1801-34, hvor der ingen folketælling findes. For Fanøs vedkommende har de en ekstra betydning, da øen ikke blev matrikuleret i 1688. Først med 1844 matriklen har vi en komplet ejendomsregistrering, der allerede fra 1806 erstattes fint af søbeboerrullerne.

Hvor findes de forskellige protokoller

Sølægdsruller samt søbeboerrullerne findes i Rigsarkivet i København, medens landlægdsrullerne nu er opstillet til selvbetjening i Landsarkivet på Jagtvej i København.

Søbeboerrullerne er, såvidt jeg ved, endnu ikke registreret, men skal bestilles med angivelse af amt, lægdsnummer og årstal.

Lægdsrullerne kan findes i to eksemplarer. Det ene (den komplette serie) findes nu i Landsarkivet på Jagtvej og det andet (amtsmandens kopi) findes i de enkelte landsarkiver, hvor de kan rekvireres i det omfang, de er bevaret. Dette skulle også gælde sølægdsrullerne, men ikke søbeboerrullerne, der kun findes i Rigsarkivet.

Hvis du som slægtsforsker har undret dig over, at du ikke har kunnet finde en ane eller slægtning, der burde stå i lægdsrullen, så kan det skyldes, at han er sølimit. Derfor, kontrollér om der findes en sølægdsrulle, og hvis du finder ham her, så får du straks mange flere oplysninger, end de almindelige lægdsruller kan give.

Litteratur:

Håndbog for danske lokalhistorikere (Kbh 1965).

Politikens Håndbog i Slægtshistorie (Hans H. Worsøe). Flere udgaver.

Fabritius og Hatt: Håndbog i Slægtsforskning (3. udg, Kbh 1963) omtaler som den eneste søbeboerrullerne i tilføjelserne bagest i bogen.

Landsarkivet for Nørrejylland og hjælpemidlerne til dets benyttelse (guiden) bind 2, s. 110ff.